

ANTROPOLOGIJA ETNOLOGIJE I OBRATNO

Michael Herzfeld, Ours Once More. Folklore, Ideology, and the Making of Modern Greece, Pella Publishing Company, Inc., New York 1986.; **Anthropology through the Looking-Glass. Critical Ethnography in the Margins of Europe**, Cambridge University Press, New York 1987.

Dvije knjige nagrađivanog američkog antropologa Michaela Herzfelda iz 1986. (izvornika iz 1982.). i 1987. godine, iako više ne pripadaju strogoj kategoriji najnovijih "vijesti iz antropologije", pa ni u okviru one neizbježne periferijske tolerancije - koja, doduše sve više gubi dah u Anamarijinoj bibliotečnoj utrci s vremenom - zaslužuju pozornost iz nove perspektive. Iz čistog poredbenog "koristoljublja" ovdje se naglašuje *Volkskunde* perspektiva, da bi se ukazalo na herzfeldovski tip *outsiderskog* pisanja o lokalnim kulturnim sadržajima, a ponešto zanemaruju - s obzirom da Herzfeldove knjige pružaju izvrstan uvid u kulturu suvremene Grčke - *Völkerkunde* interesi.

Kada Herzfeld uvodi u svoju "Ours Once More" kao u *antropologiju antropologa* (anthropology of anthropologist) "bez obzira na svoj širi značaj s obzirom na modernu grčku kulturu kao cjelinu" (1987:9), on se i izrijeком upisuje u val američkih "meta-antropologa", promicatelja zahtjevnog znanstvenog diskursa složene povijesne i epistemološke svijesti i savjesti. Takav jedino, po mišljenju tvorca ovog novog antropološkog morala, dostoji suvremenoj osjetljivosti za staru paradigmu antropologija- -i-drugi. Svima koji su zabrinuti za to koliko se sada autoreferencijalnošću i meta-kulturnim uvidima gubi sposobnost ove znanosti da govori o "samim stvarima", knjiga bi, jednako kao i sljedeća "Anthropology through the looking glass", morala ne samo raspršiti sumnje, nego i ukazati na način na koji antropologija (ali i etnologija) može krenuti u rješavanje svog položaja među ostalim humanističkim disciplinama, izbjegavajući danas neodrživi "fahizam" ali istovremeno održavajući granice svoga diskursa. Ne samo da, dakle, Herzfeldovim knjigama itekako stječemo uvid u "modernu grčku kulturu kao cjelinu", zahvaljujući vještoj sintezi u kojoj se odnosi grčke povijesti, ideologije, etnologije i folklora slažu u bogatu ali prozirnú sliku smisla nacionalne kulture, nego nam se i najtvrdokornije dileme suvremenog pisanja o kulturi ovdje ukazuju više kao mogućnosti, prednosti ovog diskursa, nego problemi koji se danas nerijetko iscrpljuju u obvezatnim metodološkim "jadikovkama". Jedan od takvih problema predstavlja i glasoviti *insider-outsider* par, distinkcija koja u manje uspješnim tekstovima danas ozbiljno prijete izokretanjem u pseudo-opoziciju s legitimiziranom "nemoći" znanstvenih subjekata čije je "odustajanje" na epistemološkoj razini zalog

osnaživanja retoričkih učinaka pa i obnavljanja argumenata diskurzivne moći ispod površinskih signala baršunaste postmoderne svijesti. Herzfeld bi, naprotiv, bio svugdje dobrodošao *outsider*: knjigu "Ours Once More" mogao je mirne duše napisati i kakav *insider* s nešto (uostalom neophodnog) *outsiderskog* senzibiliteta. Kakva bi bila njezina sudbina - bi li ona bila od "lokalnog" ili od "globalnog" značaja - to je, međutim, posve drugo pitanje. Ali da se takva dilema danas ne bi smjela otpustiti samo kao gubitničko gundanje iz zborna "malih" diskursa željnih solističkih dionica dijaloške simfonije "novog poretka svijeta", uvjerljivo će pokazati isti autor u kasnijoj knjizi "Anthropology through the Looking-Glass". Pitanje marginalnosti grčke etnologije i folkloristike u okviru europske discipline ovdje će narasti do paradigmatike "tragičnih" odnosa između Europe i njezinih rubova, pri čemu samoj Grčkoj položaj "diviniziranog ruba" kao kolijevke zapadne civilizacije neće biti velika olakšica. "Izdvojivši Grčku kao svoj interes", kaže autor, "posebnu ćemo pozornost dati njezinom *odsuću* (absence), tematskom, geografskom i kulturnom entitetu kojega neupitna marginalnost u odnosu na razvoj opće teorije discipline budi neka plodonosno uznemirujuća pitanja o tomu što bi ta teorija morala biti i činiti." (1987:2) Marginalnost antropologije naspram Grčke, jednako kao i Grčke naspram antropologije, Herzfeld izravno dovodi u vezu s marginalizacijom Grčke u međunarodnim odnosima.

"Za mnoge zapadne Europljane Grci nisu danas ni dramatično egzotični niti još nedvosmisleno Europejci. Trebalo bi da budu dobrovoljni sluge zapadnih interesa, ali tu ulogu često ne poštuju. Zauzvrat, publicisti i političari upućuju im javne kazne, u kojima nisu *roditelji cijele Europe*, nego *nesocijalizirana i mušičava djeca zapadne politike*."

(1987:20)

U prethodnoj knjizi njegova prvenstvena okrenutost procesima stvaranja suvremene Grčke ne odaje još toliko nelagodnost vlastite "orbitalne" perspektive koliko otvorenost novog američkog zanimanja za *zagonetku nacionalnog* koja postaje jedno od novih egzotičnih transcendenata, čini se trajno nužnih ekstrovertiranom dijelu antropološke discipline. Premda će Herzfeld i ovdje, po dobroj američkoj navici kombiniranog "point of view" ukazati na položaj "ogorčenog filhelenizma" koji, nespješšan u pokušaju da zadovolji svoja "beskompromisna očekivanja" u dodiru s modernom grčkom kulturom poseže i za svojim najžešćim sredstvima u "podmukloj optužbi da Grcima generalno nedostaje mogućnost kako individualne tako i kolektivne samokritike." (1987:VII)

Što god da je Grčka bila ili jest, kaže Herzfeld, europski ideal Stare Grčke ne blijedi unatoč stoljećima, jer služi upravo kao ideja početaka kulturne superiornosti Europe. (1986:5) U svjetlu ove ideje on tako promatra ono što naziva "najeksplozivnijom političkom avanturom devetnaestog stoljeća", grčku borbu za nezavisnost od 1821. do 1833. godine, koja uspijeva

usprkos enormnoj turskoj vojsci i destruktivnim unutrašnjim procesima, velikim dijelom i kao dug evokative snage imena Stare Grčke među europskim saveznicima, jer "biti Europljaninom značilo je, u ideološkom smislu, biti Helenom." Grčka kakvu zatječu europski intelektualci, dramatično je međutim različita od ovoga ideala, usprkos svim naporima zapadno obrazovanih grčkih intelektualaca da premoste taj jaz, kao i naporima zapadnoeuropske historiografije da cjelokupnu noviju grčku povijest protumači kao epizodnu pobjedu orijentalističkog nazadovanja nad beskonačnim naslijeđem klasičnog doba. (1987:61)

Paradoksalnu situaciju stvaranja nove Grčke prema idealu stare Herzfeld sažimlje kao pitanje "kako moderna država može opstati na premisi da su njezini građani isto što i davno nestali žitelji ove zemlje" (1986:6), pogotovo s obzirom na kontroverzni karakter konstrukcija u kojima se sudara poganska slava helenizma s ukorijenjenim pravoslavljem, helenistički ideali s "barbarstvom" i "orijentalizmom" kulturnog svakodnevlja nepismenog seljaštva kao prevladavajućeg demografskog elementa. Ovdje će važnu ulogu moderatora u stvaranju prihvatljive vanjske slike nacionalne kulture koja se temelji na kulturnom kontinuitetu Herzfeld vidjeti upravo u stvaranju folklorističke i etnološke discipline. Iako će u svom stalnom preoblikovanju odgovarati na većinu etnoloških moda koje su nicali u inozemstvu, njihov će osnovni cilj biti najčešće prilagođen grčkim posebnim potrebama i preokupacijama. "Ukoliko se moglo prikazati da je najznačajniji demografski element zadržao jasne tragove svog drevnog naslijeđa, temeljni zahtjevi filhelenističke ideologije bili bi zadovoljeni, pa bi europska podrška novonastaloj nacionalnoj državi mogla stajati na sigurnim temeljima povijesne opravdanosti." (1986:6) Uspon akademskog folklorizma i etnologije (*laografije*) duguje se usklađivanju odnosa među lokalnim i stranim interesima u legitimaciji nove države. Ideja helenizma kao temelja suvremenog nacionalnog identiteta Grka, koju su snažno podržali europski intelektualci (mnogi od njih će, poput Lorda Byrona, u Grčkoj i umrijeti u svojoj misiji), imala je odlučujući značaj za razvoj grčke discipline. Njezinu povijest Herzfeld razmatra kroz radove Zambeliosa, Valvisa, d'Istrie i Politisa kao predstavnika *Volksgeist* modela - konstruiranja opće slike grčkog nacionalnog karaktera - i razvojno dalje, kroz više empirijski utemeljenu vrstu kulturne povijesti (koja se očituje kao interes za tradiciju gerilskih *kleftes*, boraca za nezavisnost, ali kasnije i oporbenog čimbenika u odnosu na predstavnike države).

Iako "nemilosrdan" u paralelizmu između povijesti ideologije i razvoja discipline, Herzfeld se u epilogu prve knjige i jasno vrijednosno očituje prema ovom fenomenu :

"Moderno je među antropolozima upućivati na uske ideološke interese lokalnih tradicija u proučavanju folkloru. U ovoj je studiji moj osnovni cilj bio pokazati (...) da razvoj domaćih (*indigenous*) disciplina nije bio

tek hvalisava mješavina ciničnih krivotvorina i političkog oportunitizma. Naprotiv, to je naporan, često i bolan pokušaj da se ustanovi red u kaosu među stanovništvom čijem nacionalnom identitetu su prijetile upravo nacije koje su se odredile njihovim vođama. One su dale Grcima priliku da oživotvore jednu od najslavljenijih drevnih fraza - - "poznavati sebe" - uspostavljajući okvir za ovo otkrivanje."

Studije folkloru u ovom okviru Herzfeld smatra "diskurzivnom odjećom za povijesnu nelagodu, činom izražajne samokontrole i samopoštovanja". (1987:66)

Na tragu ovog, gotovo razniježenog razumijevanja za "male egocentrizme", svoju sljedeću knjigu Herzfeld započinje izravnom "ispoviješću" s pozicija onih velikih. Ova se, što je vrlo važno, raskrpljuje kao svojevrsno opravdavanje "jakih" metoda (pogotovo strukturalizma) koje u Herzfeldovoj interpretaciji sada zauzimaju sličnu poziciju kao "urođenički" eklekticizam i metodološki oportunitizam. "Ako ništa", kaže Herzfeld, "upravo nas je strukturalizam poučio da možemo istraživati i sebe, što smo smatrali u najboljem slučaju trivijalnim, a čistim narcizmom u manje velikodušnim ocjenama. Refleksivnost - što je potpuno drugi koncept - nije još bio dio svakodnevnog rječnika." (1987:ix)

"Obrazovani Grci, moji prijatelji, katkad su mi povjerali svoje uznemirenje prema upotrebama metoda i ideja proizašlih kao proučavanje 'primitivnih' prema njihovoj europskoj kulturi. To je, dakako, predrasuda, ali mogu li ja tvrditi da je moj pristup manje etnocentričan prije nego li ga pokušam primijeniti na 'svoju vlastitu' kulturu - što god da ona bila?"

Kada, stoga, pristupa grčkoj antropologiji kao etnografskom problemu *per se*, uvjeren da je antropologija "u istoj mjeri simbolički sustav i jednako zainteresirana za razlikovanje identiteta, kao i svaka ona društvena grupa koju opredmećuje i proučava" (1987:ix), on se ne odriče ni antropologije niti njezine teorije. Dapače, ovakav pristup nudi pragmatični uvid u društveni svijet koji znanost ispituje istovremeno mu pripadajući, omogućujući pristup retorici društvenog života kao dostupnoj dimenziji same društvene realnosti.

Opremljen doslovce udvostručenom bibliografijom za svoj ponovljeni "sudar" s grčkom kulturom (s doprinosom ideja H. Whitea, Todorova, Saida, Rortyja, Onga, Marcusa, Lotmana, Hymesa, Goodyja, Geertza, Foucaulta, Eca, Eagletona, Derridaa, Cullera, Cassirera, Bakhtina, itd.), zrela Herzfeld će svoju "kritičku etnografiju ruba Europe" sačiniti kao suvremeni "transteorijski" poduhvat, usredišten u položaju "uzburkanih i mutnih voda koje teku oko ruba europskog identiteta", u kojem empirijsku razinu doživljuje upravo kao doprinos antropološke perspektive.

U završnom poglavlju "Etimologija discipline" (1987:186–197) on zaključuje:

"Moderna grčka nacionalna država djelo je iste eurocentrične čežnje za samoodređenjem koja je urodila i antropologijom u istom periodu. Za razliku od antropologije, međutim, koja je isprva mogla sebi lako dozvoliti propovijedati o radikalno egzotičnim drugima, pa tek oklijevajući došla do spoznaje da to nije konzistentno s etnografskim iskustvom, Grci su se od početka neophodno nosili s službenim diskurzom i ideologijom koji se odbijali mnoge poznate forme domaće kulture kao strane, egzotične i manjkave. Njihova ovisnost o Zapadu činila je Grke strancima u svojoj vlastitoj zemlji u vrijeme kada je zadaća antropologije bila uglavnom ta da predstavi strance svojim sunarodnjacima."

Ovdje autor povlači nevjerojatne (ali i nevjerojatno uvjerljive) paralele između diskurza i inherentne simboličnosti antropologije s "narodnim znanjem", (ovdje grčkog seljaka Pefkiota) koje je ova uobičajeno smatrala egzotičnim. "Tvrdokorna" antropološka paradigma drugosti, ista je, uostalom, ona koja u različitim povijesnim izvedbama čini potku društvenog života, a način na koji ona mutira u odnosima globalne i lokalnih disciplina Herzfeld ovdje na fascinantna način dovodi u vezu s "pefkiotskovskim znanjem": za razliku od eksteriorizirane razlike u "egzotičnom" antropološkom diskurzu kao znaka njegove *nevinosti*, ovdje se radi o mogućnosti interiorizacije drugosti. Kako grčki seljaci čine kontrast između sadašnjosti i idealizirane prošlosti, socijalno iskustvo postaje jedna od unutrašnjih diferencijacija: egzotika je 'ušla unutra'. Seljaci su sada svoja vlastita egzotika." (1987:97) Etimologija kulture grčkih seljaka naglašuje unutarnju diferencijaciju i individualnu akciju ujedno kao dio društvenog reda ali i protiv njega. Takva priznaje ono što antropologija često ne čini - pragmatični karakter teorijskih generalizacija ljudi i događaja koji jednostavno u njih ne pristaju. Povlačeći paralelu s podivljanim jazom unutar teorije i empirije unutar antropologije, Herzfeld ne želi podijeliti očaj s onima koji se sada odriču bilo jedne bilo druge. Zašto bi se uostalom od antropologa očekivalo da vlastitom praksom "riješe" problem koji čini upravo predmet njihovog istraživanja "drugog". (1987:204)

"Građa koja se ovdje ispitivala pokazuje da u društvenom životu, usprkos antiretoričkim retorikama, retorika jednako realna koliko i elementi koje mobilizira kao realitete." (ibid.)

S pozicije koju mu je namijenio njegov vlastiti antropološki identitet Herzfeld se tako ostvaruje kao kozmopolit "s ljudskim likom". Takav, po Sloterdijku, "odbija smrtonosno iscrpljivanje osnova života putem apstraktnih ciljeva. Ako se već mora biti kozmopolit, onda neka se to bude s tijelom i dušom, ne kao utvara jednog imperijalnog centra, nego kao otjelovljeni subjekt koji je sudionik i agens planetarnog događanja."

Ines Prica